

VÄITÖSKIRJA NIMISTÖN MUUTTUMISESTA

Terhi Ainiala *Muuttuva paikannimistö*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 667. SKS, Helsinki 1997. 272 s. ISBN 951-717-976-6.

Suomen paikannimistö on hyvin tallennettu ja järjestetty. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkistossa on Suomen alueelta koossa tiedot yli 2 miljoonasta paikannimestä. Arkistoon tallennettuina nimet säilyvät muuttumattomina ja tarjoutuvat tutkimuksen käyttöön sellaisina kuin ne keruuhetkellä on talteen saatu. Alkuperäisessä ympäristössään paikannimistö ei kuitenkaan ole ikuista ja muuttumatonta vaan elää samanlaisten lakien alla kuin mikä tahansa muikin ihmisen kulttuurin tuote: syntyy, muuttuu ja kuoleekin. Tuskin missään päin Suomea tapaa enää sellaista perinteistä maaseutumaisemaa, jollaisia vielä 1950- ja 1960-luvulla oli olemassa, ja vielä rajumpi on ero, jos vertaa nykyisiä maalaiskyliä vuosisadan alkukymmenten kyliin. Perinteiset maanviljelijästä ovat vaihtuneet uudenaikaisiin, peltoja on metsittyä, soita on kuivattu, mäkiä on tasoitettu teiden tieltä, ja salaojitus on tehnyt entisistä sarkojen pilkkomista pelloista yhtenäisiä viljelysaukeita. Muutto maaseudulta kaupunkiin on vähentänyt maaseudulla asuvien lukua, ja jopa kokonaisia kyliä on jäänyt autioiksi. Tässä murroksessa on luonnollisesti vanha paikannimistökin mullistunut: nimiä on kadonnut tai korvautunut uusilla.

Nimien häviämiseen ja muuttumiseen on Suomessa tähän asti vastattu lähinnä keruuta jouduttamalla, sillä on tahdottu pelastaa edes arkistoihin se, mikä muuten olisi vaarassa kokonaan unohtua. Nimien

muuttumisen tutkimiseen on sen sijaan toistaiseksi paneuduttu varsin vähän. Aihetta on eräiden opinnäytetöiden lisäksi käsitelty vain muutamassa painetussa artikkelissa. Terhi Ainialan väitöskirja *Muuttuva paikannimistö* avaa siis uusia näkymiä suomalaisen toponomastiikkaan: siinä käsitellään nyt ensimmäisen kerran laajasti ja systemaattisesti suomalaisen nimistön muuttumista.

Terhi Ainiala on toteuttanut tutkimuksensa tarkastelemalla kahden kylän nimistöstä noin kahdensadan vuoden ajalta talteen saatuja tietoja. Länsi-Suomea edustaa kaakkoishämäläinen Asikkalan Kurhila ja Itä-Suomea eteläsavolainen Ristiinan Närhilä. Tutkimuspaikkojen valinta perustuu ennen muuta siihen, että Ainiala on itse koonnut molempien tutkimuskyliensä nimistöä 1990-luvulla ja tuntee siis alueet hyvin; tässä mielessä alueiden valintaa voi pitää onnistuneena.

Kun tutkimuskylien nimistöjen ja niissä tapahtuneiden muutosten on tarkoitus heijastaa koko Suomen nimistön vastaavaa kehitystä, alueiden valintaa voi parista syystä myös kritisoida. Ensinnäkin kylät ovat varsin erisuuruiset, ja sen vuoksi nimistöä on Kurhilasta noin nelinkertaisesti niin paljon kuin Närhilästä: Kurhilasta 1 390 nimeä, Närhilästä 359. Ainiala katsoo, että aineiston epäsymmetriasta ei koidu haittaa; Närhilänkin aineisto on hänen mukaansa riittävän suuri päätelmien tekoon, ja tutkimus keskittyy yleisnimestisiin perus-

kysymyksiin. Näin onkin, mutta kiistämättä tarkastelu painottuu vahvasti Kurhilan nimistöön, josta näin ollen myös päätelmät lähtevät. Toisaalta kylät ovat hyvin samantapaisia muuttotappioalueita: molemmissa on väestömäärä 1960-luvulta lähtien voimakkaasti vähentynyt, taloja on hävinnyt, peltoala on pienentynyt, ja monet asukkaista käyvät työssä kotikylänsä ulkopuolella. Kun nimistössä tapahtuvat muutokset ovat vahvasti kytköksissä ympäristön muutoksiin, on todennäköistä, että tulokset olisivat ainakin jossain määrin toisenlaiset, jos kylistä toinen olisi kehittynyt toiseen suuntaan, esimerkiksi muuttovoittoiseksi taajamaksi.

Terhi Ainialan tutkimus on sosio-onomastinen ja pragmaattinen. Kirjan johdantoluvussa tekijä määrittelee tavoitteensa sekä synkronisiksi että diakronisiksi: tarkoitus on mahdollisimman tyhjentävästi selvittää tutkimuskylien nimistössä tapahtuneet muutokset ja se, miten nimien muuttuminen, häviäminen ja säilyminen heijastavat maiseman muutoksia ja kylien asukkaiden nimentarvetta. Kysymys on siis sekä siitä, millaisia muutoksia nimistö on kokenut, että siitä, miten ja miksi nämä muutokset ovat tapahtuneet.

Teoksen rakenne nousee tavoitteista. Aluksi esitellään tutkimuskylät ja niiden asutuksen tila tutkimuksen kannalta tärkeinä ajankohtina. Laajassa aineisto-osassa käydään ensin perinpohjaista ja ansiokasta aineistokritiikkiä ja esitellään sitten kaikki tutkittavat nimet. Omissa luvuissaan tarkastellaan nimien säilymistä, muuttumista, katoamista ja vaihtumista sekä nimivarianttien vaihtelua. Loppuluku kokoaa yhteen päätulokset.

Tutkimuksen metodina on eri-ikäisten arkistomateriaalien tarkastelu ja vertailu ja päätelmien teko tältä pohjalta. Aineistoa on noin kahdensadan vuoden ajalta. Kurhilan pääaineistot ovat vuosilta 1794, 1888, 1926, 1969 ja 1995 ja Närhilän vuosilta 1827–

1841, 1938 ja 1995. Vanhaa nimistöä tutkija on koonnut vanhoista asiakirjoista ja kartoista sekä Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen nimiarkiston eri-ikäisistä koelmista; uusinta aineistoa hän on ollut itse kokoamassa kentältä. Vaikka teoksen nimi on *Muuttuva paikannimistö*, ei kysymys siis itse asiassa ole edes näiden kahden kylän nimistössä tapahtuneen kokonaisu muutoksen kuvauksesta vaan tiettyjen asiakirja- ja arkistonimikerrosten kohtaloista. Esimerkiksi nimien syntyyn kiinnitetään huomiota vain implisiittisesti nimien vaihtumisen selvittelyn yhteydessä. Kokonaisu muutoksen kuvaukseen ei tietenkään saatavissa olevan materiaalin pohjalta ole ollut edes mahdollisuutta, mutta tämä seikka olisi kirjassa voitu tuoda selkeämmin esiin. Muuten Terhi Ainiala on selvästi tiedostanut aineistosta aiheutuvat tutkimusongelmat ja ottaa ne tuloksia tulkitessaan huomioon.

Suomalaisessa onomastiikassa on ollut perinteenä, että lukijan ulottuville tuodaan koko tutkimusaineisto. Näin on menetelty tässäkin teoksessa. Sen aineisto-osassa Ainiala esittelee kylien nimistön nimilistoina, joissa ensinnäkin ovat kaikki tutkitut nimet aakkosjärjestyksessä ja toiseksi eri-ikäiset nimivariantit rinnakkain. Tässä yhteydessä ovat myös laskelmat säilyneistä ja kadonneista nimistä. Jos näinkin laaja aineisto halutaan kokonaisuudessaan esitellä, on listamuotoinen esittelytapa varmasti paras mahdollinen. Kun tämän kirjan listoissa on vain tutkimuksen päätavoitteiden kannalta välttämättömin tieto ja kun kirjoittaja mahdollisuuksien mukaan on käyttänyt myös typografisia keinoja esityksen selkiinnyttämiseen, voi lukija suhteellisen helposti itsekkin listoista nähdä, millaisia muutoksia nimistössä on tapahtunut, ja vakuuttua kirjoittajan päätelmien paikkansapitävyydestä. Taloudellisuudestaan huolimatta nimilistat kuitenkin lohkaisevat koko työstä noin kolmanneksen.

▷

Sekä tutkimuksen tavoitteiden että rakenteen kannalta osoittautuvat ongelmallisiksi asutusnimet. Ne Ainiala on sijoittanut muusta aineistosta erilleen tutkimuskylien kuvauksen yhteyteen. Hän rajoittuu talojen vaiheiden kuvaukseen, eri-ikäisten nimien luettelemiseen ja rinnakkaisnimisyyden tarkasteluun. Asutusnimistön mukanaolo on tietysti paikallaan siltä kannalta, että näin syntyy tutkimuskylien nimistöstä kokonaiskuva. Työn päätavoitteista käsin sen mukaanottoa sen sijaan ei voi yhtä hyvin puolustaa, sillä asutusnimet eivät tuo aiheeseen uusia näkökulmia eivätkä ne edes ole mukana tutkimuksen tuloksia esiteltäessä.

Kun tutkimuksen kohteena on kahdensadan vuoden ajalta koostuva aineisto, siihen ymmärrettävästi sisältyy varsin vaikeastikin tulkittavia tapauksia. Tutkija törmää sellaisiin ongelmiin kuin mitä nimimuotoja on pidettävä saman nimen variantteina, onko kahdessa eri-ikäisessä muistiinpanossa todella kyse samasta nimestä ja milloin nimi oikeastaan on katsottava muuttuneeksi. Vältettävissä ei ole myöskään nimistöntutkimuksen perimmäinen kysymys siitä, miten itse tutkimuskohde, paikannimi, olisi määriteltävä. Terhi Ainiala on tästä syystä asettanut tutkimuksensa tavoitteeksi myös työssä esiin tulevien peruskäsitteiden mahdollisimman yksiselitteisen määrittelyn, ja teoksen johdanto sisältää laajan teoreettisen osan, jossa kirjoittaja paneutuu lukuisiin onomastikan peruskysymyksiin. Pohdittaviksi ja määritellyiksi tulevat esim. sellaiset käsitteet kuin säilynyt, muuttunut, kadonnut ja vaihtunut nimi sekä rinnakkaisnimi ja rinnakkaismuoto. Myös toponymista Ainiala esittää oman määritelmänsä. Nämä määritelmät muodostavat työn teoreettisen taustan ja onomastisen viitekehysten.

Ongelmalliseksi osoittautuu esimerkiksi kadonneen nimen käsite. Teoksessa esitetty tulkinta on seuraava (s. 24): »Nimi on

kadonnut silloin, kun sitä ei enää käytetä. Nimi voidaan edelleen muistaa, mutta se ei ole aktiivisessa käytössä. Jos nimen tarkoite on hävinnyt, on nimikin — tämän tutkimuksen näkökulmasta — aina kadonnut (vaikka se on voinut säilyä muistitietona).» Vaikka Ainiala huomauttaakin, että kadonneen nimen käsite ei ole ongelmaton, vaan paikoista, esim. asumuksista, voidaan puhua nimiä käyttäen vielä tarkoitteiden hävittyäkin, hän silti pysyy tulkinnassaan, joka ennen muuta edellyttää tarkoitteen olemassaoloa ja nimen aktiivista käyttöä. Kannanottoon on vaikea yhtyä. Asiaa voidaan havainnollistaa esim. sellaisilla vanhoilla nimillä kuin *Troiija*, *Karthago*, *Babylon*. Niiden tarkoittamat paikat ovat hävinneet jo ammuin. Ainialan tulkinnan mukaan pitäisi siis nämä nimetkin katsoa kadonneiksi, vaikka ne normaalin kielenkäytön ja terveen järjen mukaan tietysti ovat olemassa. Samoin olisi Ainialan määritelmän perusteella järjestään kadonnutta myös se suomenkielinen paikannimistö, joka on tallennettu luovutetun Karjalan alueelta, vaikka se ainakin osittain on vielä melko runsaassa käytössä. Luontevammalta olisi tuntunut käyttää esimerkiksi nimitystä *syrjäytynyt nimi* niistä nimistä, joita ei enää tarvita jokapäiväiseen aktiiviseen käyttöön mutta jotka silti passiivisesti osataan, ja erottaa nämä johdonmukaisesti todella kadonneista. Nimien katoamisprosentteja havainnollistavissa kuvioissa (s. 217 ja 223) syrjäytyneet nimet onkin erotettu kadonneista.

Paikannimistön kehitykseen vaikuttaneita tekijöitä Terhi Ainiala on löytänyt sekä nimistöstä itsestään että sen ulkopuolelta. Tutkimus osoittaa, että nimistön muuttuminen on vahvasti sidoksissa ulkomaailman muutoksiin: nimien säilymiseen, häviämiseen ja muuttumiseen vaikuttavat ennen muuta nimistöstä itsestään riippumattomat seikat. Säilymiseen vaaditaan nimitradition katkeamattomuutta ja tarkoitteiden pysy-

vyyttä, ja nimiasujen muuttumiseen saattavat vaikuttaa esimerkiksi murteessa aikojen kuluessa tapahtuneet muutokset. Sen sijaan teoksessa jää melko vähälle huomiolle se, että nimien muodostumisessa ja vaihtumisessa on osansa myös analogialla: paikannimet muuttuvat tai vaihtuvat helposti sellaisten nimien kaltaisiksi, joita on muilla samanlaisilla paikoilla kyseisessä nimenkäyttäjyhteisössä. Silloin tällöin tähän seikkaan kyllä kirjassa viitataan, mutta asia olisi ansainnut perinpohjaisempaakin tarkastelua.

Se nimissä itsessään oleva piirre, jonka merkitys tämän tutkimuksen mukaan on muuttumisen ja säilymisen kannalta huomattavin, on kuvaavuus. Terhi Ainiala lähtee teesistä, että nimenantohetkellä nimet kuvaavat kohdettaan: pelto voidaan nimetä *Riihipelloksi*, jos sen luona on riihi, ja runsaskalainen järvi saa yksinkertaisesti nimen *Kalajärvi*. Lukuisin esimerkein tutkimuksessa osoitetaan, että kun ympäristö ja olosuhteet muuttuvat niin, että nimen alkuperäinen kuvaava merkitys käy paikalle sopimattomaksi, nimi helposti muuttuu tai katoaa. Nimen kuvaavuuden merkitystä osoittavat myös useat saman nimen rinnakkaismuodot, joista näkyy, että nimen käytön kannalta ei nimimuoto ole niin merkitsevä kuin nimen sisältö. Ainiala on lisännyt toponyymien määritelmänsä (s. 21) väitteen, että kuvaavuudella on monesti keskeinen asema nimen käytössä, ja pystyy sen myös uskottavasti todistamaan.

Yhtenä tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut myös tutkimuskylien nimistöjen vertailu. Sen päätuloksena on, että savolaisalueella ja koko Itä-Suomessakin kuvaavuudella ja leksikaalisella läpinäkyvyydellä olisi nimisysteemissä merkittävämpi asema kuin Länsi-Suomessa, ts. itäsuomalaiset nimet ovat herkemmin tyyppiä *Navetantauspelto*, *Riihipelto*, *Mylyljoki*, joka paitsi nimeää myös luonnehtii paikkoja, kuin tyyppiä *Tappiskarkea*, *Närviäinen*, joka on

leksikaalisesti läpinäkymätön paikan »etiketti» eikä kerro itse paikasta mitään. Päätelmänsä todisteeksi Ainiala on Ristiinan Närhilän nimistön lisäksi käynyt läpi vertailuaineistoa muutamista muista savolaiskylistä, yhteensä vähän yli 1 000 vertailunimen verran. Näitä nimiä hän on tarkastellut nimenomaan kuvaavuuden kannalta. Länsi-Suomesta vertailunimistöä ei ole. Olettamansa Länsi- ja Itä-Suomen nimisysteemien eron tutkija liittää asutuksen ja nimistön ikään (s. 231): »Länsi-Suomen vanhempi asutus on johtanut siihen, että seudulla on lukuisia hämärtyneitä, läpinäkymättömiä nimiä. Tällöin on totuttu siihen, että jotkin nimet ovat pelkkiä yksilöiviä etikettejä, jotka eivät kuvaa tarkoitettaan. Savossa asutus on nuorempaa ja nimet vain harvoin läpinäkymättömiä.» Pelkkä nimien ikä ei kuitenkaan voine ratkaisevasti vaikuttaa asiaan, sillä jos lähdetään oletuksesta, että kuvaavuudella on keskeinen asema nimen käytössä, odottaisi länsisuomalaisten nimienkin vaihtuneen tai hävinneen läpinäkymättömiksi käytyään; nimen vanhuus siirtäisi vain muuttumisen tai häviämisen ajassa taaksepäin. — Kaikkiaan koko länsi- ja itäsuomalaista nimistöä koskevan yleistyksen teko jää hatarasti perustelluksi. Näin suppean materiaalin pohjalta yleistys on yltiöpäinen, varsinkin kun tutkija itse myöntää (s. 229) vertailunimistön tulkinnan perustuvan vain pintapuoliseen tarkasteluun. Jatkotutkimukselle esitetty väite saattaa sen sijaan antaa mielenkiintoisen lähtökohdan.

Se muutos, joka Suomen nimistöissä kahden viimeksi kuluneen vuosisadan aikana on tapahtunut, osoittautuu tämän tutkimuksen valossa kenties vieläkin perinpohjaisemmaksi kuin on osattu aavistaa. Isonjaon aikaisista nimistä on Asikkalan Kurhilla kadonnut 71 % ja Ristiinan Närhilässä jopa 84 %. Tämän vuosisadan alkukymmenistäkin on muutos ollut melkoinen: ▷

Kurhilasta vuonna 1926 talteen saaduista nimistä on vuonna 1995 jäljellä ollut enää puolet ja Närhilästä vuonna 1938 kirjatuisista nimistä hieman yli puolet. Radikaaleinta on häviäminen odotetusti ollut viljelysnimistössä, ja yhtä odotetusti taas parhaiten ovat säilyneet keskeisten vesistöjen ja maankohoumien nimet.

Kokonaisuudessaan Terhi Ainialan teos on mielenkiintoinen lisä Suomen onomastiseen kirjallisuuteen. Tutkija hallitsee metodinsa hyvin, käsittelee aineistoaan taitavasti ja monipuolisesti ja käy malliksi kel-

paavan perinpohjaista aineistokritiikkiä. Kirjassa olevat kartat ja tuloksia havainnollistavat kuviot helpottavat teokseen tutustumista, samoin hyödyllinen termihakemisto. Teos tulee varmasti pitkään olemaan mallina nimistön muuttumisen tutkimukselle.

LAILA LEHIKAINEN

Suomen kielen laitos,

PL 3 (Fabianinkatu 33),

00014 Helsingin yliopisto

Sähköposti: *Laila.Lehikoinen@Helsinki.Fi*

VIRON RANTAMURTEIDEN SUOMALAISLAINAT

Tiina Söderman *Lexical characteristics in the Estonian north eastern coastal dialect. Studia Uralica Upsaliensia 24. Uppsala 1996. 184 s. ISBN 91-554-3695-1.*

Käsityksen koillisviron rantamurteista (seuraavassa »rantamurteet») viron kolmantena päämurteena pohjois- ja etelämurteiden rinnalla esitti ensiksi Paul Ariste (1947). Aristen käsitystä ovat kannattaneet monet virolaiset tutkijat kuten Arnold Kask, Paul Alvre, Mari Must ja Arvo Laanest.

Rantamurteiden alkuperästä on esitetty monia käsityksiä. Alueen suomalaisvaikutteisen erityisluonteen huomasi jo Wiedemann (1871). Ariste ja eräät muut ovat katsooneet, että kyseessä on vanha heimomurre, jolla on vanhoja yhteisiä piirteitä suomen kielen kanssa. Tätä käsitystä oli omiaan ruokkimaan vuosikymmeniä elänyt teoria suomalaisten muinaisesta joukkomuutosta yli Suomenlahden maahamme. Mihkel Toomse ja erityisesti Andrus Saareste kuitenkin painottivat alueen maantieteellistä läheisyyttä Suomeen ja myöhempien suomalaiskontaktien osuutta. Myös Tiina Söderman yhtyy heihin.

Rantamurteiden suomenkaltaisuuksia on tutkittu vuosikymmeniä, ja niistä on antanut yleiskatsauksen ja monelta osin esittänyt yksityiskohtaisenkin analyysin Mari Must (1987). Tiina Söderman on väitöskirjassaan keskittynyt tarkastelemaan erityisesti tämän murteiston sanaston piirteitä. Hänen aineistonsa käsittää 698 sanaa. Ne jakautuvat pääryhmiin siten, että johdoksia on 250 (n. 36 %), lainasanoja 220 (31,5 %), onomatopoeettis-deskriptiivisiä sanoja n. 100 (14,5 %) ja yhdyssanoja n. 60. Noin neljännes koko vierasperäisestä aineistosta on suomalaislajinoja (170 sanaa), ja mukana on myös venäläisiä (21) ja ruotsalaisia (14) lainasanoja.

Teoksen johdannossa on esitetty katsaus rantamurteiden tutkimushistoriaan, luonteenomaisiin piirteisiin, alueen historiaan ja väitöskirjatutkimuksen menetelmiin. Aineistonsa tiiviissä analyysissä (n. 30 s.) tekijä kiinnittää huomiota sanaston rakentee-